

Ivan Gundulić - Osman

Posljednjih godina svog života Gundulić piše složeni ep Osman, koji je, iako sačuvan u velikom broju rukopisnih primjeraka, tiskan tek u 19. stoljeću. Iz neutvrđenih razloga Osmanu nedostaju dva pjevanja (14. i 15.) koja je nadopunio I. Mažuranić. Autori starijih i manje uspješnih nadopuna Osmana su P. Sorkočević i M. Zlatarić. I drugo Gundulićevo slavno djelo, polimetrična pastorala Dubravka, izvedena 1628. godine u Dubrovniku, ostala je u rukopisu sve do 1883. godine. Dubravka nije prvo Gundulićevo dramsko djelo, već je on autor i deset drama, kojih se, nazivajući ih porod od tmine, odrekao u predgovoru za Pjesni pokorne kralja Davida (Venecija, 1621). Od drama koje Gundulić spominje u predgovoru u potpunosti je sačuvan prijevod Rinuccinija , odnosno Arijadna, te Prozepina ugrabljenja, dok su Dijana i Armida samo djelomično sačuvane. U istom predgovoru Gundulić se odriče i svojih mladenačkih ljubavnih pjesama, koje se smatraju izgubljenima. Sačuvano Gundulićevo svjetovno pjesništvo uključuje prijevod G. Pretijeve Amante timido (Ljubovnik sramežljiv), prigodnicu Visini privedroj Ferdinanda II. velikog kneza od Toskane, te elegiju Žalosno cviljenje u smrt gospođe Marije Kalandice. Pjesni pokorne kralja Davida sadržavaju slobodne prepjeve biblijskih psalama, kojima je pridodana teološko-meditativna pjesma Od veličanstva božijeh. Pobožne je tematike su i Suze sina razmetnoga, djelo nastalo na tragu religiozno-didaktičnih djela talijanskih pjesnika (L. Tansillo i E. Valvasone). Suzama sina razmetnoga Gundulić utemeljuje žanr religiozne poeme, koji će nasljedovati I. Bunić, I. Đurđević, A. Kanižlić i dr.

Tekst Pjesni pokornih kralja Davida i Gundulićevih kraćih pjesničkih sastava donosimo prema izdanju: Djela Dživa Frana Gundulića, drugo izdanje, prir. Đuro Körbler, Stari pisci hrvatski knj. 9, JAZU, Zagreb 1919.

Gundulićev je ep Osman postao predmetom znanstvenog proučavanja tek krajem 19. stoljeća, no to ne znači da je najznačajnije Gundulićevo djelo ostalo nepoznato čitateljskoj publici. Ep je veličan (tekst je pisan krajem 1637. i u tijelu 1638.), rado čitan i stoga u 17. i 18. stoljeću više puta prepisan. Gundulićevu rukopisu nedostaju dva pjevanja. Nisu poznati razlozi zbog kojih je ostala praznina na mjestu 14. i 15. ili 13. i 14. pjevanja, nakon koje slijedi još

pet odnosno šest kronološki povezanih pjevanja. Možda Gundulić nije stigao dovršiti ep, jer umro je 1638. pa možemo pretpostaviti da pjevanja nisu onim redoslijedom kakvim su nanizana pred čitateljem ili su spomenuti dijelovi epa jednostavno izgubljeni. Kako su nepostojanjem tih pjevanja neke fabularne linije ostale nedovršene, svakako je bilo potrebno dopjevati Gundulićevo djelo. Mnogi se likovi više nisu pojavljivali od 16. pjevanja nadalje, a događaji vezani uz njih, a spominjani od 1. do 13. pjevanja, ostali su nepoznati. Dopjevatelji su, upotpunjavajući ep, zaokruživali pojedina fabularne linije. Najpoznatiji dopjev zasigurno je onaj Ivana Mažuranića iz 19. stoljeća.

Gundulićev Osman započinje refleksijom o ljudskoj oholosti.

Ah, čijem si se zahvalila,
tašta ljudska oholasti?
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.

Ista govorna perspektiva poslije prelazi u razmišljanje o ljudskoj prolaznost. I u njemu autor poziva muze kako bi se uz njihovu pomoć osigurala uspješnost pripovijedanja, a odmah je dan i sažetak epa. U invokaciji se otkriva da je tema epa poraz turske vojske kod h Hoćima te smrt Osmanova.

U prvom pjevanju Osman odlučuje nakon neuspjeha u Poljskoj, okupiti novu vojsku da bi povratio narušenu slavu. Zbog nepovjerenja u svoje janjičare, odlučuje objaviti da se sprema na hodočašće u Meku. Svoj je plan izložio najpouzdanijim suradnicima. U drugom pjevanju oni savjetuju što bi trebao učiniti. Osman prihvaća savjete o pronalaženju plemenite žene preko koje bi potomstvom mogao učvrstit prijestolje i o sklapanju mira s Poljacima. Nije prihvatio savjet o pogubljenju svog strica Mustafe koji će mu na kraju doći glave. Ali-pašinu putovanje u poljsku posvećeno je treće pjevanje. Na tom se putu pripovijeda o borbi s Poljacima, romantičnoj ratnici Sokolici koja je zaljubljena u sultana, o Krunoslavi, zaručnici poljskog plemića Korevskog koja se nakon njegova zarobljavanja pridružuje poljskoj vojsci i bori se sa Sokolicom. U šestom pjevanju Krunoslava odlučuje prerušena u ugarskog plemića krenuti u Carigrad, ne bi li otkupila zaručnika koji je tamo zatočen. Istodobno Kazlar-aga traži djevojke

za Osmanov harem i doznaje za lijepu Sunčanicu koja živi u srpskom selu Smederevu. Nakon što ju je oteo Osman mu naloži da dovede u Carigrad i Sokolicu. U devetom pjevanju pripovijeda se sukob između Sokolice i poljskog kraljevića Vladislava. Vladislav svladava Sokoličinu družinu, ali je zadivljen njezinom hrabrošću odmah oslobađa. Sokolica obećaje da više neće ratovati po poljskim zemljama i kreće put Carigrada. Slijede pjevanja koje govore o Ali-pašinu dolasku na poljski dvor i uspješnim pregovorima. Ali-paša razgledava slike s prizorima hoćimske bitke. On u bježećim turskim vojnicima prepoznaje i svoj lik. U sljedećem pjevanju govori se kako Lucifer nezadovoljan primirjem šalje u Carigrad demone koji bi uz pomoć hodža trebali pobuniti janjičare i narod protiv Osmana. Pobuna i Osmanova smrt ispriopovijedane su od 16. do 20. pjevanja. Pobunjenici zarobljavaju Osmana, svlače s njega odjeću, posjednu ga na kljuse i vode do novoustoličenog sultana, njegova strica Mustafe. Ep završava dugim Osmanovim monologom, u kojem se prisjeća slavnih predaka i žali što mu carstvo otimaju podanici, i naposljetku, njegovom smrću.

Ep je sastavljen od tri glavne fabularne linije: prva vezana uz hoćimsku bitku, druga o putovanjima dvojice turskih podanika Ali-paše od Carigrada do Varšave zbog sklapanja primirja i Kazlar-age od Carigrada do Srbije da bi Osmanu našao ženu plemenita roda. Pripovijedanje ne teče kronološkim slijedom i obrađuje povijesno razdoblje od tri mjeseca. Različitim postupcima integracije u ep su ušli udaljeni povijesni prostori i različito udaljena pripovjedna vremena. Neobična raslojenost potakla je neke povjesničare književnosti na sumnju u jedinstvenost djela. Postoji, naime, tvrdnja da je Osman sastavljen od dviju samostalnih epskih cjelina: Vladislavijade – koja je posvećena zbivanjima u Poljskoj i Smrti Osmanove – koja obuhvaća sudbinu mladog sultana.

Osman je u epu prikazan kao lijep čovjek, crnih očiju, sjajne kose i rumenog lica:

Mlađahan se car ponosi
ispod toga lip nad svima:
crne oči, zlatne kosi,
a rumeno lice ima.

Osman se svojim ponašanjem izdiže iznad svojih neprijatelja koji potječu iz kruga janjičara. On im oprašta premda zna za njihovu

pobunu i ne uzima pratnju jer je uvjeren kako mu je carska kruna dovoljna zaštita. Budući da je stavljen u mnoge antitetičke parove kao što su npr. Daut, Mustafina majka pa i sam Mustafa, Osmanu su zajamčene čitateljske simpatije. Mladi ja car dan opisom "nekada" i opisom "sada". Na početku epa opisana govorna perspektiva prati sjaj Osmanove moći:

U zelenoj tuj haljini,
zlato i biser ku nakiti,
s podvitijem sprid kolini
sjedi Osman car čestiti.

Veo na rusnoj glavi okolo
snježan svit mu je u sto dijela,
a u kamenu dragu oholo
sunce sja mu vrh čela.
(II, 81-88)

Na kraju ona još više pojačava stanje u kojem se junak našao nakon pobune, kada ga janjičari odvođe u Jedi-kulu:

Konj biješe ovi okoš, mladani
go, star, sadnit, tromijeh stopa:
mješte uzde ga bojničar jedan
smuca za oglav konopa.

Tim gologlav car na njemu
tad u kratkoj toj haljini
po prilici i po svemu
viđaše se rob istini.
(XX, 49-56)

Poljski kraljević Vladislav predstavljen kao pobjednik u bici protiv Turaka, kao netko tko je u tom trenutku odlučio o Osmanovoj sreći i kao "sivi soko od sjevera" prerasta u simbol kršćanske pobjede. On je malo kad izravno uključen u radnju; pojavljuje se kao sudionik u borbi sa Sokolicom, ali je često prisutan u iskazima drugih aktera priče:

...on sam turskoj vojsci odoli
i od nas mrtvijen gore uzdiže,

i od krvi rijetke proli
od Nestera šire i više.
(IV, 61-64)

U epu se javlja i mnoštvo ženskih likova od kojih važnu ulogu imaju tek Sokolica i Krunoslava. Sokolica je opisana kao mlada, hrabra i romantična ratnica koja je zaljubljena u Osmana. Krunoslava je zaručnica poljskog plemića Korevskog. Nakon što ga u hoćimskoj bitci Turci zarobljavaju, ona riskira svoj život, i odlazi u Carigrad da bi ga prerušena u ugarskog trgovca otkupila. Ona time dokazuje svoju doživotnu odanost i privrženost zaručniku.

Stihovi epa većinom su osmerci, ali javljaju se i duži metri (deveterci, deseterci). Rima je unakrsna:

Da poklisar caru mladu
mir donijeti bude prije
iz Varšave u Carigradu
putujući miran nije;

ne poteži mu ga tjera
želja oglasit kako uzroči,
društvo Sunca od Sjevera
do Mjeseca od Istoči.

Analiza retoričkih figura osvjetljava ep u izrazito baroknom svjetlu. Vrlo je često upotrebljavan repertoar stilskih sredstava tipičan za barok. To su hiperbole, personifikacija, metonimija, anafora, gradacija, simetrično nabranje, kontrasti, igre riječima i naravno metafora i antiteza. . Gundulić nerijetko upotrebljava i narodnu frazeologiju (bijeli grad, suho zlato, sinje more, vedro čelo, itd.). Pojavljuju se i stihovi koje prepoznamo kao stalna mjesta Gundulićeva pjesništva. Dovoljno je spomenuti motiv prolaznosti i motiv slobode, tipičan za Dubravku:

O slobodo slatka i draga,
izvrsno te vik ne ljubi,
ni poznavajući tvoga blaga
tko te ovako ne izgubi.
(VII, 113-116)

Jezik Osmana je štokavski jekavski s vrlo mnogo ikavskih i nekoliko ekavskih oblika. Kao barokni pjesnik kojemu je glavna stilska osobina bujnost u izražavanju, Gundulić je morao imati i bogat rječnik, a njegovi nam stihovi pokazuju da ga je i imao.

Najveće Gundulićevo djelo, ep Osman, čija je osnovna tema tursko-turski sukob, genealoški je složen žanr. Pjesnikova oštroumnost prisutna je u svakom stihu da bi čitatelja što više začudila. Misaone riječi o životnoj prolaznosti, o slobodi i ljudskoj oholosti istodobno navode čitača na spoznaju o njegovu mjestu gdje je sve tek trenutak jedan.